

Euro-Forum Marek Gudków

Szablon diagnostyczny numer 5: Empatia

Innowacyjny Program Nauczania Wczesnoszkolnego

Empatia

Empatia stanowi niezwykle ważny aspekt inteligencji emocjonalnej, którego istotą jest umiejętność wczuwania się i wyobrażania sobie stanów psychicznych innego człowieka – jego uczuć, myśli, pragnień, oraz potencjalnych zachowań. Umiejętność ta ściśle łączy się z rozwojem poznawczej zdolności do decentracji interpersonalnej, czyli zdolności odkrywania i rozumienia, że inni ludzie w tej samej sytuacji mogą myśleć i czuć odmiennie. Kiedy dziecko odkrywa, że różni ludzie mają odmiennie perspektywy psychologiczne, zaczyna wykorzystywać swoją wyobraźnię do odtwarzania ich wewnętrznego świata, często bazując na własnych doświadczeniach (Smółka, 2008).

Opisywana tu kompetencja umysłowa do decentracji interpersonalnej wiąże się z zaprogramowanym biologicznie rozwojem wyższych czynności mózgu, a jej załączki pojawiają się w okresie edukacji wczesnoszkolnej. Chociaż nie da się przyspieszyć harmonogramu biologicznego, to jednak, we właściwym momencie, można za pośrednictwem odpowiednio zorganizowanego, bogatego w różnorodne doświadczenia środowiska, wspomagać rozwój tejże umiejętności, wykorzystując w pełni potencjał rozwojowy jednostki (Knopp, 2010). W związku z tym szkoła staje się jednym z kluczowych miejsc, w których tego typu doświadczenia powinny mieć miejsce. Dlatego, jednym z istotnych zadań stojących przed szkołą i nauczycielami w pierwszych klasach szkoły podstawowej, jest tworzenie licznych, złożonych i stymulujących doświadczeń będących okazją do rozwijania empatii, decentracji interpersonalnej i wyobraźni. Propozycje gier, zabaw i ćwiczeń zawarte w niniejszym szablonie stanowią dobre źródło dla tego typu stymulacji.

Warto zadbać o rozwój empatii u dzieci, gdyż przyczyni się ona do stworzenia w klasie zgranego zespołu i dobrego klimatu, dzięki którym łatwiej będzie realizować wszelkiego rodzaju zadania i cele stawiane przez program nauczania. Osoby, które rozwiną w sobie zdolność do empatycznego rozumienia innych ludzi i wczuwania się w ich subiektywną perspektywę, lepiej rozumieją poszczególne jednostki w różnorodnych sytuacjach społecznych, dzięki czemu potrafią budować zgodne i satysfakcjonujące relacje interpersonalne – są bardziej wyrozumiałe, pomocne i nastawione na współpracę. Dobre relacje z innymi ludźmi są zaś kluczem do osiągnięcia szczęścia i harmonii w każdej sferze życia, zarówno prywatnej, jak i zawodowej.

SYTUACJE DIAGNOSTYCZNE

Sytuacja diagnostyczna nr 1: „Empatyczne rozumienie sytuacji: Na przerwie”

Uczniowie oglądają zdjęcie sytuacji „Na przerwie”, na którym widnieje dziewczynka wręczająca drugiej zaproszenie na urodziny, w innym miejscu rośnie chłopiec, który dokucza innemu małemu (popycha go) oraz zmierzającego w ich kierunku nauczyciela. Każdy uczeń samodzielnie ma za zadanie opisać, co myśli, jak się czuje i co chce zrobić każda osoba przedstawiona na zdjęciu. Przeglądając prace

uczniów nauczyciel zwraca uwagę na to, którzy uczniowie bez problemu realizują to zadanie, którym sprawia to pewne trudności, a którzy nie potrafią opisać myśli, uczuć i zamierzeń postaci przedstawionych na zdjęciu. Swoje obserwacje zamieszcza w arkuszu diagnostycznym nr 5.1.

Cele:

- diagnoza zdolności do decentracji interpersonalnej;
- diagnoza umiejętności do empatycznego wyobrażania sobie stanu psychicznego innych osób;
- kształtowanie uważności na ekspresje emocji innych ludzi;
- rozwijanie wiedzy emocjonalnej i zdolności do wielowymiarowego rozumienia sytuacji społecznych;
- zwiększanie zdolności do rozumienia i analizowania myśli, emocji i zachowań drugiego człowieka;

Czas: Czas jest regulowany przez nauczyciela. Ćwiczenie może zająć około 30-40 minut. Zadanie może być realizowane w ramach pracy domowej.

Materiały: Po 1 egzemplarzu zdjęcie sytuacji „Na przerwie” dla każdego ucznia

Uwagi:

- Opisując stan emocjonalny bohaterów uczniowie mogą używać różnych synonimicznych określeń odnoszących się do jednej emocji np. radość / szczęście / zadowolenie, strach / lęk / niepokój / zdenerwowanie, złość / gniew / irytacja / podenerwowanie, wstręt / obrzydzenie, zaskoczenie / zdziwienie, a także mogą opisywać zaobserwowaną ekspresję emocji.
- W opisie myśli mogą się znaleźć informacje o przeżywanych emocjach i zamiarach (np. „lubię cię, więc chciałabym cię zaprosić na swoje urodziny”), ale też inne treści, takie jak obawy, nadzieje, potrzeby, przekonania, wartości czy zasady itd.
- Rozwiązywanie zadania w domu nie powinno odbywać się z pomocą dorosłego, jeśli tak się nie stanie, to diagnoza kompetencji ucznia w badanym zakresie będzie błędna.
- Niezależnie od tego czy zadanie rozwiązywane było na lekcji czy w domu, nauczyciel powinien zadbać o czas na omówienie zadania oraz prac uczniów.

Sytuacja diagnostyczna nr 2: „W cyrku”

Przed każdym uczniem leży zestaw kartek z wypisanymi na nich uczuciami: smutek, strach, złość, radość, zaskoczenie, wstręt. Nauczyciel opowiada uczniom historię i we wskazanych momentach prosi ich o wskazanie uczucia, jakie według nich mogło towarzyszyć bohaterowi. W trakcie ćwiczenia nauczyciel zwraca uwagę na to, którzy uczniowie bez problemu, bezbłędnie realizują to zadanie, którym sprawia to pewne trudności, a którzy nie potrafią poprawnie wskazać, jakie emocje towarzyszą bohaterowi opowieści, w różnych jej momentach. Swoje obserwacje nauczyciel zamieszcza w arkuszu diagnostycznym nr 5.2. Na koniec uczniowie rozmawiają o tym, czy łatwo było zgadywać czyjeś uczucia.

„Pewnego razu Adam wybrał się do cyrku. Zajął miejsce w drugim rzędzie. Przed nim miejsce było puste, więc widok był wspaniały. Przedstawienie się rozpoczęło. Na arenę wbiegło dwóch clownów. Ich występ wszystkim się podobał. Jak myślicie co mógł czuć Adam? - podnieście kartkę z odpowiednim uczuciem. Nagle zgasło światło. Dał się słyszeć głos bębnow. Wkrótce niewielkie światło rozbłysło pod kopułą namiotu, gdzie do swojego popisu przygotowywała się młoda dziewczyna. Kiedy jeździła na rowerze po linie wykonując różne akrobacje, zapadła martwa cisza. Pokażcie, co mógł czuć Adam? Na szczęście wszystko skończyło się szczęśliwie. A teraz rozpoczyna się część, na którą najbardziej Adam czekał. Występy tresowanych zwierząt. Właśnie miały wbiec na arenę białe pudelki, gdy przed nim pojawił się wysoki mężczyzna w kapeluszu i zajął wolne miejsce. Adam nie mógł obejrzeć występów, gdyż spóźniony widz zasłonił całą arenę. Co mógł czuć Adam? Widząc to pani siedząca obok zaproponowała swoje miejsce, z którego był dobry widok. Przedstawienie było wspaniałe. Dwie godziny minęły bardzo szybko i niestety nadeszła pora powrotu do domu. A teraz co czuł według was Adam?”

Cele:

- diagnoza zdolności do decentracji interpersonalnej
- diagnoza umiejętności do empatycznego wyobrażania sobie stanu emocjonalnego innej osoby
- kształtowanie uważności na związek między wewnętrzną perspektywą jednostki i czynnikami sytuacyjnymi prowadzący do przeżywania różnych stanów emocjonalnych
- rozwijanie wiedzy emocjonalnej
- zwiększanie zdolności do rozumienia i analizowania perspektywy drugiego człowieka

Czas: Ćwiczenie wraz z omówieniem może zająć około 20 - 25 minut

Materialy: przygotowany dla każdego ucznia zestaw kartek z nazwami 6 emocji podstawowych: smutek, strach, złość, radość, zaskoczenie, wstręt

Uwagi:

- Omawiając ćwiczenie warto zachęcić uczniów, aby się zastanowili, jakimi wskazówkami kierowali się przy wskazywaniu emocji – powinny tu pojawić się wskazówki zawarte w okolicznościach zewnętrznych oraz w wewnętrznym nastawieniu bohatera.

SYTUACJE KSZTAŁTUJĄCE UMIEJĘTNOŚCI

Sytuacja kształtująca umiejętność nr 1: „Wczuj się..”

Nauczyciel przynosi na lekcje gazetę codzienną i proponuje uczniom, aby kolejno czytali jej fragmenty na głos, ale w nietypowy sposób. Poszczególne osoby próbują wczuć się w określoną przez nauczyciela lub wylosowaną rolę (ksiądz proboszcz na kazaniu, sprawozdawca sportowy, śpiewaczka operowa, czuły ojciec czytający małemu dziecku bajkę na dobranoc, makler giełdowy, nauczyciel wychowania fizycznego, stary dziadek, przestraszone dziecko, prokurator w sądzie itp.). Po każdej roli uczniowie (zarówno uczeń czytający, jak i słuchacze) przedstawiają swoje spostrzeżenia i wrażenia na forum.

Cele:

- rozwijanie umiejętności do empatycznego wyobrażania sobie stanu psychicznego innej osoby oraz wczuwania się w określone role i zachowania;
- kształtowanie uważności na kontekst sytuacyjny i społeczny funkcjonowania innych;
- rozwijanie wyobraźni i zdolności do decentracji interpersonalnej;
- zwiększanie zdolności do rozumienia i analizowania perspektywy drugiego człowieka;

Czas: Czas reguluje nauczyciel. Ćwiczenie wraz z omówieniem może zająć około 30 minut

Materialy: Gazeta codzienna lub jakiś inny prosty tekst, ewentualnie karteczki do losowania ról

Uwagi:

- Zabawa przeznaczona jest dla uczniów trzeciej klasy szkoły podstawowej, gdy względnie opanowania umiejętności czytania.
- Nauczyciel proponując zabawę powinien modelować zachowania uczniów, czytając fragment tekstu w określonej roli.
- Nauczyciel zachęca do udziału w zabawie i zaprasza do niej zgłaszający osoby, które się zgłaszają. Decyzja o udziale w zabawie może być łatwiejsza, jeśli uczeń z góry wie, do jakiej roli się zgłasza.
- W ćwiczeniu nie muszą brać udziału wszyscy uczniowie, gdyż czytanie na forum może być dla części z nich silnie stresujące.
- Każdy uczeń, który zgłosił się do zabawy powinien zostać na koniec nagrodzony gromkimi brawami.

Sytuacja kształtująca umiejętność nr 2: „Lustro”

Uczniowie dobierają się w pary. Jedna osoba w parze wykonuje dowolne ruchy, a druga próbuje być jej lustrzanym odbiciem. Po kilku minutach następuje zamiana ról. Nauczyciel zachęca do maksymalnego wczuwania się w to, co chce przekazać osoba poruszająca się. Na koniec cała klasa rozmawia o odczuciach związanych z występowaniem w obu rolach, oraz tym w której roli było im łatwiej i dlaczego.

Cele:

- rozwijanie lepszego rozumienia zachowania drugiej osoby oraz umiejętności empatycznego wczuwania się w jej perspektywę;
- kształtowanie uważności na komunikaty niewerbalne płynące od drugiej osoby;
- rozwijanie wyobraźni i zdolności do decentracji interpersonalnej;
- zwiększanie zdolności do rozumienia i analizowania perspektywy drugiego człowieka;

Czas: Ćwiczenie może zająć do 10 minut, a jego omówienie dodatkowe 10 – 15 minut.

Materiały: niepotrzebne

Uwagi:

- Nauczyciel powinien pozwolić uczniom dobrać się w pary, w których dobrze się czują, dzięki czemu ćwiczenie będzie mniej krępujące i pozwoli skupić się na drugiej osobie, a nie na wewnętrznym napięciu wynikającym z trudnej sytuacji.

Sytuacja kształtująca umiejętność nr 3: „Podarunki”

Nauczyciel dzieli klasę na dwie grupy np. poprzez odliczanie do 2. Następnie wprowadza uczniów do zabawy: „Wyobraźcie sobie, że wszystko na świecie możecie podarować. Możecie przygotować prezenty, jakie tylko chcecie – duże i małe, zwyczajne i niezwykle. Rozejrzyjcie się po swojej grupie i zastanówcie się, co chcielibyście każdej z osób podarować. Zapisujcie pomysły na oddzielnych kartkach zaczynając zdanie od imienia osoby (Agnieszce chciałbym podarować...). Następnie rozdajcie swoje prezenty kolegom i koleżankom, mówiąc przy tym głośno, jaki prezent przygotowaliście i dlaczego (np. Tomku, wręczam ci duży tort czekoladowy, ponieważ wiem, że lubisz słodycze). Kiedy wszyscy uczniowie wręczą już swoje prezenty warto przeznaczyć kilka minut na omówienie spostrzeżeń i odczuć, jakie pojawiły się w trakcie zabawy.

Cel:

- rozwijanie umiejętności do empatycznego myślenia o postawach, potrzebach i wartościach drugiego człowieka;
- kształtowanie uważności na wewnętrzną perspektywę innych ludzi;
- rozwijanie wyobraźni i zdolności do decentracji interpersonalnej;
- zwiększanie zdolności do rozumienia i analizowania perspektywy drugiego człowieka;
- integrowanie grupy i budowanie pozytywnych relacji między uczniami;

Czas: Ćwiczenie wraz z omówieniem może zająć około 20-25 minut

Materiały: Bloczek małych kolorowych karteczek – po kilka karteczek dla każdego ucznia

Uwagi:

- Do przeprowadzenia tej zabawy uczniowie powinni się już trochę znać, dlatego odradza się proponowanie jej w pierwszym semestrze pierwszej klasy.

Sytuacja kształtująca umiejętność nr 4: „Bohaterowie szkolnych lektur”

W trakcie omawiania różnych lektur nauczyciel zachęca uczniów, aby empatycznie wczuwali się w stan emocjonalny bohaterów, opowiadając o swoich wyobrażeniach – co czują, co się dzieje z ich ciałem (np. szybkie bicie serca, drżące dłonie), co myślą, czego pragną, co chcieliby zrobić.

Cele:

- rozwijanie umiejętności do empatycznego wyobrażania sobie stanu psychicznego innych osób;
- kształtowanie uważności na wewnętrzną perspektywę innych ludzi;
- zwiększanie uważności na kontekst sytuacyjny i społeczny funkcjonowania innych osób;
- rozwijanie wyobraźni i zdolności do decentracji interpersonalnej;
- poszerzanie wiedzy emocjonalnej oraz zdolności do rozumienia i analizowania perspektywy drugiego człowieka ;

Czas: Czas przeznaczony na to ćwiczenie jest uzależniony od tematu zajęć i potrzeb danej klasy.

Materiały: niepotrzebne

Uwagi:

- Ćwiczenie może być proponowane uczniom przy okazji omawiania różnorodnych utworów literackich – zarówno krótkich, jak i długich.
- Ćwiczenie może być wielokrotnie powtarzane, w dowolnych odstępach czasu.
- Warto, aby nauczyciel zadbał o to, by każdy uczeń miał możliwość aktywnego udziału w ćwiczeniu. Przy czym, nie wszyscy uczniowie muszą brać udział w każdej odsłonie ćwiczenia.

Sytuacja kształtująca umiejętność nr 5: „Kto tam?”

Nauczyciel proponuje uczniom zabawę w „Kto tam?”. Zabawa polega na tym, iż wybrany z grupy ochotnik ma odzwierciedlić określoną rolę (posłańca, który ma obwieścić królowi przegraną bitwę; służby hotelowej, która w nocy budzi gości, ponieważ hotel płonie; mężczyzny, który wygrał w Totolotka i wraca do domu, żeby powiedzieć o tym rodzinie; ucznia, który spóźnił się do szkoły na ważny

egzamin; małego dziecka, które się zgubiło i szuka mamy) za pomocą pukania do drzwi. W tym celu uczeń wychodzi za drzwi i puka w określony sposób (nauczyciel może mu udzielić wcześniej na osobności kilka wskazówek). Inni uczniowie poprzez zadawanie pytań, na które nauczyciel można odpowiedzieć jedynie tak lub nie, zgadują, jaka postać puka do drzwi, gdzie puka, po co i jak się przy tym czuje.

Cele:

- rozwijanie umiejętności do empatycznego wyobrażania sobie stanu psychicznego innej osoby oraz wczuwania się w określone role i zachowania;
- kształtowanie uważności na wewnętrzną perspektywę innych ludzi w odniesieniu do sposobu zachowania;
- zwiększanie uważności na kontekst sytuacyjny emocjonalnego funkcjonowania innych osób;
- rozwijanie wyobraźni i zdolności do decentracji interpersonalnej;
- poszerzanie zdolności do rozumienia i analizowania perspektywy drugiego człowieka ;

Czas: Czas jest regulowany przez nauczyciela i zależy od liczby ról, które będą odgrywać uczniowie.

Materialy: niepotrzebne

Uwagi:

- W ramach zabawy na jednej lekcji nauczyciel może zaproponować uczniom odgadywanie tylko jednej roli lub kilku.
- Jeśli uczeń „pukający do drzwi” ma wątpliwości jak zaprezentować daną rolę nauczyciel może mu na osobności zadawać różne pytania lub udzielać odpowiedzi, w zależności od potrzeb.
- Zamknięta forma pytań, za pośrednictwem których uczniowie odgadują cechy postaci i sytuacji, ma zachęcać uczniów do tworzenia różnych własnych hipotez i pomysłów, i zarazem ograniczyć uzyskiwanie gotowych opisów od nauczyciela.

Bibliografia:

Knopp, K. (2010). Inteligencja emocjonalna i możliwości jej rozwijania u dzieci i młodzieży. Warszawa: UKSW.

Smółka, P. (2008). Kompetencje społeczne: Metody pomiaru i doskonalenia umiejętności interpersonalnych. Kraków: Oficyna

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Diagnoza do szablonu nr 5

Empatia

Sytuacja diagnostyczna nr 1

umiejętność opanowana - uczeń adekwatnie i szeroko opisuje myśli, uczucia i potencjalne zachowania każdej osoby przedstawionej na zdjęciu;

umiejętność częściowo opanowana – uczeń częściowo adekwatnie i raczej niezbyt obszernie opisuje aspekty psychiki bohaterów widniejących na zdjęciu. Uczniowie, którzy częściowo opanowali umiejętność mogą popełniać błędy lub pozostawiać luki przy opisywaniu jakiegoś określonego aspektu psychiki np. myśli, choć z innymi nie będą mieli większych problemów. Niekiedy może zdarzyć się tak, że uczniowie ci nie będą potrafili empatycznie opisać wewnętrznych stanów określonego bohatera przy trafnym opisie pozostałych.

umiejętność wymagająca ćwiczeń – uczeń tworzy w bardzo krótkie opisy, w których pojawia się wiele nieadekwatnych, nietrafnych informacji na temat wewnętrznych stanów bohaterów przedstawionych na zdjęciu, a także wiele luk. Uczeń, u którego umiejętność wymaga ćwiczeń nie potrafi opisać stanów psychicznych kilku bohaterów lub opisuje takie informacje o bohaterach, które nie odzwierciedlają myśli, uczuć i gotowości do określonych zachowań (lecz np. wygląd czy uwidocznione zachowanie).

Sytuacja diagnostyczna nr 1

Lp.	Imię i Nazwisko Ucznia	umiejętność opanowana	umiejętność częściowo opanowana	umiejętność wymagająca ćwiczeń
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				

8.				
9.				
10.				
11.				
12.				
13.				
14.				
15.				
16.				
17.				
18.				
19.				
20.				
21.				
22.				
23.				
24.				
25.				

Diagnoza do szablonu nr 5

Empatia

Sytuacja diagnostyczna nr 2

umiejętność opanowana - uczeń dość szybko i bez wahania podnosi kartkę z nazwą właściwej emocji opisującej przeżycia bohatera historyjki. Opanowanie umiejętności oznacza przy tym samodzielne podejmowanie decyzji, zaufanie do własnych kompetencji emocjonalnych i nie uzależnianie swoich wyborów czy zmienianie ich pod wpływem zachowań innych uczniów;

umiejętność częściowo opanowana – uczeń dokonuje właściwych wyborów, ale nie jest w tym zadaniu całkiem ich pewny czy samodzielny. Umiejętność częściowo opanowana charakteryzuje ucznia, który czasami dokonuje samodzielnych wyborów, a czasami zaczyna działać dopiero wtedy, gdy zaobserwuje, co robią inni bądź po dokonaniu własnego wyboru zmienia go widząc, że inni uczniowie wybrali odmienną odpowiedź.

umiejętność wymagająca ćwiczeń – uczeń nie wykazuje samodzielności w zadaniu – czeka, aż inni wskażą mu właściwą odpowiedź, zawsze wybiera taką samą odpowiedź jak większość osób lub jeden wybrany uczeń. Dalszych ćwiczeń wymagają także umiejętności tych uczniów, którzy często popełniają błędy ze względu na kilkakrotne zmienianie odpowiedzi do jednej sytuacji lub wybierają emocje losowo, zupełnie bez zastanowienia.

Sytuacja diagnostyczna nr 2

Lp.	Imię i Nazwisko Ucznia	umiejętność opanowana	umiejętność częściowo opanowana	umiejętność wymagająca ćwiczeń
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				
11.				
12.				
13.				

14.				
15.				
16.				
17.				
18.				
19.				
20.				
21.				
22.				
23.				
24.				
25.				

